

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 4 Issue 04 | pp. 404-407 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

QURILISH-PUDRAT TASHKILOTLARIDA BUXGALTERIYA HISOBINI TASHKIL ETISH XUSUSIYATLARI

Tulovov Erkinjon To‘lqin o‘g‘li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti PhD, katta o‘qituvchi

E-mail: e.tulovov@tsue.uz

Annotatsiya: Maqolada qurilish-pudrat tashkilotlarida buxgalteriya hisobini takomillashtirishning ahamiyati tadqiq qilingan. Tadqiqotlar natijasida qurilish-pudrat tashkilotlarida buxgalteriya hisobining muammolari aniqlangan va ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Qurilish, qurilish-pudrat tashkiloti, buxgalteriya hisobi, moliyaviy hisob, xususiy kapital, moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari.

Kirish

O‘zbekistonda qurilish-pudrat tashkilotlarida buxgalteriya hisobi ni takomillashtirishga doir amaliy choralar ko‘rilmog‘da. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 27-noyabrdagi «O‘zbekiston Respublikasi qurilish tarmog‘ini modernizatsiya qilish, jadal va innovatsion rivojlantirishning 2021–2025-yillarga mo‘ljallangan strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi PF-6119-sonli farmonida «shaharsozlik faoliyati sohasidagi ma‘muriy tartib-taomillarning samaradorligi, ratsionalligi va shaffofligini ta‘minlash, shuningdek, qurilish tarmog‘i tashkilotlari faoliyatining samaradorligini oshirish»[1] vazifasi belgilab berilgan. Bu esa qurilish-pudrat tashkilotlarida buxgalteriya hisobi va auditini sohasiga bo‘lgan yondashuvlarni qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. Zero, qurilish-pudrat tashkilotlarida resurslardan oqilona foydalanish orqali faoliyat samaradorligini oshirishda buxgalteriya hisobi va auditini tashkil etish mexanizmlarini takomillashtirish davr talabidir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi «2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida»gi PF-60-sonli, 2020-yil 27-noyabrdagi «O‘zbekiston Respublikasi qurilish tarmog‘ini modernizatsiya qilish, jadal va innovatsion rivojlantirishning 2021–2025-yillarga mo‘ljallangan strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi PF-6119-son farmonlari, 2020-yil 24-fevraldagi «Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi PQ-4611-sonli, 2022-yil 22-sentyabrdagi «Respublikada kapital qurilish sohasida buyurtmachi xizmati faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-378-sonli qarorlari, 2022-yil 30-apreldagi «Qurilish sohasiga oid yagona ma‘muriy qurilish reglamentlarini tasdiqlash to‘g‘risida»gi 200-sonli qarorlari, shuningdek, qurilish-pudrat tashkilotlarida buxgalteriya

hisobiga taalluqli boshqa normativ-huquqiy hujjatlarda belgilab berilgan vazifalarni amalga oshirishga mazkur maqola tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi.

Iqtisodiyot tarmoqlari faoliyat xususiyatlari ularda buxgalteriya hisobi ishlarini tashkil etishga bevosita bog'liq. Qurilish tarmog'ida ham faoliyatni tashkil etish va yuritishning o'ziga xos xususiyatlari mavjud bo'lib, mazkur holat qurilish-pudrat tashkilotlarida buxgalteriya hisobi ishlari tashkil etishda o'ziga xos murakkabliklarni keltirib chiqaradi. Qurilish-pudrat tashkilotlari ish jarayonlarida smeta hujjatlari muhim o'rin tutadi. Deyarli barcha qurilish obyektlarida smeta hujjatlaridan keng foydalaniladi.

Qurilish tarmog'ining yana bir muhim jihati shundaki, unda faoliyat yurituvchi subyektlar ko'lami va ular bajaradigan ishlar turlicha. Ya'ni buyurtmachi tashkilotdan tashqari bosh pudratchi va bir nechta subpudratchi tashkilotlar muayyan qurilish obyektini qurishda ishtirok etadi.

Qurilish-pudrat tashkilotlarida ishlab chiqarish jarayoni murakkab. Bu yerda asosiy ishlab chiqarishdan tashqari yordamchi ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish xo'jaliklari ham mavjud. Odatda, yordamchi ishlab chiqarish asosiy ishlab chiqarishning normal davom etishiga xizmat qiladi. Yordamchi ishlab chiqarishda muhim o'rinni transport vositalari egallaydi. Xizmat ko'rsatuvchi xo'jaliklar ham turli xizmatlar ko'rsatishi mumkin. Qurilish-pudrat tashkilotlarida mazkur turdagi xizmatlarga quruvchilarni ovqatlantirish xizmatlari kiradi.

Adabiyotlar Sharhi

A.A. Karimov, F.R. Islomov va A.Z. Avlokulov tomonidan nashr etilgan darslikda buxgalteriya hisobi quyidagicha talqin etilgan: "Buxgalteriya hisobi – bu kundalik va umumiy ma'lumotlar olish maqsadida korxonalar xo'jalik faoliyatini uzluksiz ravishda kuzatish va nazorat qilish tizimidan iborat" [2].

I.f.d., professor B.Yu. Maqsudovning fikricha, "Buxgalteriya hisobi – bu iste'molchilar uchun qarorlarni tayyorlash, ularni asoslash va qabul qilish uchun kerak bo'ladigan ma'lumotlarni taqdim etish, iqtisodiy ma'lumotlarni qayd etish va identifikatsiya qilish va ko'rsatkichlarni hisoblash hamda baholash jarayonidir" [3].

Boshqa bir guruh iqtisodchi olimlar fikriga ko'ra, "buxgalteriya hisobining asosiy maqsadi to'liq va ishonarli axborotlarni shakllantirish, ichki va tashqi foydalanuvchilarni u bilan ta'minlash, shuningdek, boshqaruv va moliyaviy qarorlar qabul qilish uchun axborotlardan samarali foydalanishdir" [4].

Sh.T. Ergasheva, G'.B. Quvvatov va R.A. Mannapova "buxgalteriya hisobi hisob davri bilan bog'liq barcha jarayonlar, ya'ni buxgalteriya hisobiga oid ma'lumotlarni dastlabki tan olish, zarur hollarda ularni birlamchi hujjatlarda rasmiylashtirish, ma'lumotlarni hisobvaraqlar va hisob reyestrlarida qayd etish va moliyaviy hisobot tayyorlash bosqichlarini qamrab oladi", deb ta'kidlashgan[5].

K.B. O'razov va M.E. Po'latov tomonidan buxgalteriya hisobiga quyidagicha ta'rif berilgan: "Buxgalteriya hisobi – bu iqtisodiyotning quyi bo'g'inini tashkil etuvchi xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyati, faoliyat natijalari, ularning mablag'lari (mulki, aktivlari), mablag'larning tashkil topish manbalari to'g'risidagi axborotlarni, asosan, pul o'lchov birligida qat'iy hujjatli asosda yig'ish, qayd etish, guruhlash, jamlash hamda ularni ichki va tashqi foydalanuvchilar hukmiga tegishli shakl va mazmunda taqdim etish tizimidir" [6].

AQShlik iqtisodchi olim K.Jonikning fikricha, "buxgalteriya hisobi xo'jalik operatsiyalarini tahlil qilish, tasniflash, qayd etish, umumlashtirish va sharhlash jarayonlarini o'z ichiga qamrab oladi" [7].

Tahlil va Natijalar

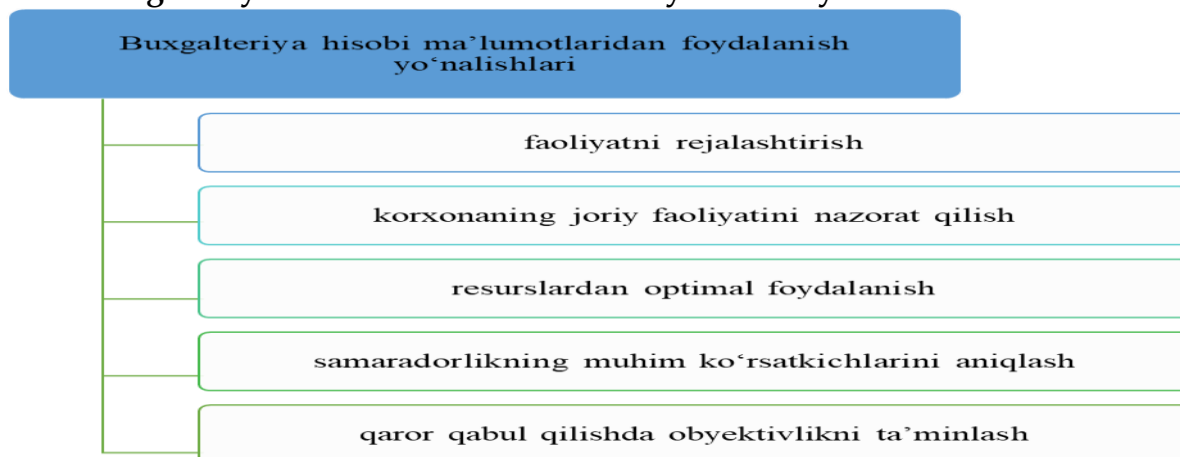
Xo'jalik yurituvchi subyektlar rahbariyati tovar-moddiy zaxiralardan oqilona foydalanish, ishlab chiqarish jarayonida yo'qotishlarni bartaraf etish, raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishni ko'paytirish, foyda miqdorini oshirish va mahsulot tannarxini kamaytirishdan manfaatdordir. Shu bilan birga, buxgalteriya hisobi moliyaviy-xo'jalik faoliyatini aks ettiradi. Boshqaruv jarayonining bir qismi sifatida u quyidagilarga imkon beruvchi muhim ma'lumotlarni taqdim etadi (1-rasm).

Buxgalteriya xizmati xodimlari moliyaviy holatni aniqlash uchun buxgalteriya hisobi va hisobot tizimi xususida chuqur bilimga ega bo'lishlari kerak. Moliyaviy holatni dastlabki baholashda buxgalteriya balansi ma'lumotlariga tayaniladi.

Iqtisodiyotning globallasuvi va raqamli iqtisodiyot sharoitida moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga (MHXS) o'tish muhim hisoblanadi. Buxgalteriya hisobida jahon tajribasidan foydalanish shaffof va ishonchli axborotni shakllantirish imkonini beradi. Bu borada rivojlangan mamlakatlarda to'plangan moliyaviy hisobotni tuzish tajribasini o'rganish lozim.

Boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobi muhim rol o'ynaydi. Korxonada rahbariyati biznes jarayonlari va moliyaviy natijalariga ta'sir etuvchi haqiqiy xarajatlar, mahsulot tannarxi, foyda va boshqalar haqida xolis va to'liq ma'lumotga ega bo'lishi kerak. Buxgalteriya hisobi korxonada bunday ma'lumotlarni yig'ish va qayta ishlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

1-rasm. Buxgalteriya hisobi ma'lumotlaridan foydalanish yo'nalishlari

Manba: muallif tomonidan tayyorlandi

Hozirgi kunda buxgalteriya hisobiga qo'yiladigan talablar ortib bormoqda: u xalqaro standartlar talablariga javob berishi, axborotdan ichki va tashqi foydalanuvchilarning ehtiyojlarini qondirishi, ish faoliyatini yaxshilash uchun zaxiralarni aniqlashi kerak. Buxgalteriya hisobini tashkil etishda, xususan, mamlakatimizda buxgalteriya hisobining jahon iqtisodiy amaliyoti bilan yaqinlashishi borasida tub o'zgarishlar kuzatilmoqda. Xususan, buxgalteriya hisobi va auditini tashkil etish mexanizmlari takomillashmoqda.

Xulosa

Xususiy kapital buxgalteriya hisobining navbatdagi obyektidir. Xususiy kapital mol-mulkni shakllantirishning o'z manbalari hisoblanadi. Xo'jalik yurituvchi subyektlarning mulkchilik shakliga qarab xususiy kapital tarkibi turli ko'rinishda bo'ladi. Masalan, emission daromad faqat aksiyadorlik jamiyatlarida mavjud. Maqsadli tushumlar esa barcha korxonalarda ham mavjud bo'lmaydi.

Majburiyatlar buxgalteriya hisobining asosiy obyektlari toifasiga kiradi. Ular mol-mulkni shakllantirishning qarz mablag'lari hisoblanib, buxgalteriya balansi passiv qismining 2-bo'limida keltirib o'tiladi. Majburiyatlar balansda muddatiga qarab turkumlanadi. Buxgalteriya hisobining milliy standartlar va moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarida majburiyatlar turkumlanishi bo'yicha farqli jihatlar mavjud. Xususan, xalqaro amaliyotda baholangan va shartli majburiyatlar toifalari keltirib o'tilgan. Mazkur turdagi majburiyatlar buxgalteriya hisobining milliy standartlarida mavjud emas.

Daromad va xarajatlar buxgalteriya hisobining navbatdagi obyektini hisoblanadi. Ular moliyaviy hisobotning 2-shaklida o'z aksini topadi. Daromad va xarajatlarni tan olish bo'yicha buxgalteriya hisobining milliy standartlari va moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarida muayyan mezonlar mavjud. Bundan tashqari, daromad va xarajatlarni tan olishga oid soliq qonunchiligi talablariga ham rioya etish zarur.

Mamlakatimizda keyingi yillarda moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida buxgalteriya hisobi ishlarini tashkil etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Mazkur islohotlardan ko'zlangan asosiy maqsad xo'jalik yurituvchi subyektlarning investitsion jozibadorligi va moliyaviy hisobotda aks etgan axborotlar ishonchligini oshirishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son farmonining 1-ilovasi bilan tasdiqlangan «2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi».
2. Karimov A.A., Islomov F.R., Avlokulov A.Z. Buxgalteriya hisobi. Darslik. – T.: “Sharq” NMAK, 2004. – 592-b.
3. Maqsudov B.Yu. Zamonaviy boshqaruv hisobining xo'jalik yurituvchi subyektlarni rivojlantirishdagi roli. //“Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. №3. 2012-yil, mart.
4. Abdvaxidov F.T., Qo'ziyev I.N., Dadabayev Sh.X. Buxgalteriya hisobi. Darslik. – T.: TDIU, 2019. – 403-b.
5. Ergasheva Sh.T., Quvvatov G'.B., Mannapova R.A. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari. O'quv qo'llanma. – T.: Ma'naviyat, 2021. – 288-b.
6. O'razov K.B., Po'latov M.E. Buxgalteriya hisobi. Darslik. – T.: “Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi”, 2020. – 558-b.
7. Christine Jonick. Principles of Financial Accounting. Textbook. University of North Georgia Press. ISBN: 978-1-940771-15-1. United States of America, 2017. R 308.

Copyright: © 2024 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-4.0 International License (CC - BY 4.0)

